

Αιγαιακή προϊστορία και Ανατολή: η γέννηση ενός μυθολογήματος

ΟΛΓΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Μια πολλαπλή πραγματικότητα

ΒΑΣΙΚΗ αναφορά του ρομαντισμού τον 19ο αιώνα, η Ανατολή είναι συνώνυμο του ταξιδιού, του πνεύματος της ανακάλυψης, του εξωτισμού. Αυτή η Ανατολή ωστόσο, που όλοι αποκαλούν σύμβολο του πλούτου, γη χαμένων πολιτισμών, μυστηρίου και παθών, καταφύγιο μυστικής αναζήτησης, είναι μια ασαφής και αβέβαιη πραγματικότητα που έμελλε να προσδιορισθεί μόνο προς τα τέλη του αιώνα. Τα γεωγραφικά της σύνορα παραμένουν ρευστά. Με τον Σατωβριάνδο¹ η εξόρμηση στην Ανατολή γίνεται σχεδόν τελετουργική από τους περιηγητές της ρομαντικής εποχής. Μετά απ' αυτόν το δρομολόγιο της Μεγάλης Περιοδείας κωδικοποιείται προοδευτικά: Αίγυπτος, Παλαιστίνη, Λίβανος, Μικρά Ασία, Κωνσταντινούπολη, Ελλάδα. Και δεν είναι βέβαια μόνο μια γεωγραφική αναφορά αλλά μια γη της Επαγγελίας, ένα κάλεσμα στο φανταστικό, είναι η ιδέα του ίδιου του παραξενού, του επικίνδυνου, η βίαιη ομορφιά, τα έντονα χρώματα, αρώματα και ακούσματα που αναμειγνύονται στο άπειρο. Η Ανατολή είναι εντέλει η υπόσχεση για το απόλυτο αλλού.

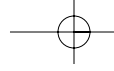
Η Ελλάδα, αιώνες κάτω από τουρκική κατοχή, κατέχει δεσπόζουσα θέση σ' αυτόν τον απέραντο από γεωγραφική άποψη χώρο, είναι η ονειρεμένη Ανατολή της Ευρώπης, γιατί συνδυάζει όλα τα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στον εξωτισμό: ένα παρελθόν που προκαλεί να το ανακαλύψεις, τοπία εκτυφλωτικής ομορφιάς, αρχαία ερείπια δίπλα σε φοίνικα, μυρωδιές από θυμάρι και δάφνη, έναν εξωτισμό που οφείλεται στην οθωμανική παρουσία, πολύχρωμα και παράξενα κοστούμια, μάχες σώμα με σώμα, ήχους από γαταγάνια που διασταυρώνονται στον αέρα. Αυτή είναι η Ανατολή της Ελλάδας ή η εξωτική θεώρηση της Ελλάδας, αυτή που εμπνέει τον Βύρωνα, εφευρέτη της λογοτεχνικής αποκάλυψης της μαγείας της Ανατολής, όπως τη συλλαμβάνει μέσα από τους αγώνες των κλεφτών και των αρματολών που έγιναν δικοί του. Στο θεματολόγιο των οριενταλιστών ζωγράφων η Ελλάδα είναι παρούσα με φιλελληνικά θέματα: Decamps, Fladrin, Lewis, Vernet είναι μερικοί από τους ρομαντικούς καλλιτέχνες που εμπνέονται από τους ηρωικούς αγώνες για την ανεξαρτησία, ενώ άλλοι όπως ο Delacroix ή ο

Ary Scheffer, χωρίς ποτέ να πατήσουν το πόδι τους στη χώρα, εικονογραφούν μερικά από τα πιο δραματικά επεισόδια της Επανάστασης όπως η σφαγή της Χίου, η έξοδος του Μεσολογγίου ή οι Σουλιώτισσες.

Μετά το τέλος του πολέμου, την άνοδο των Βαυαρών στην εξουσία και μέχρι το τέλος του αιώνα, η αναζήτηση του εξωτισμού παίρνει συμβατικό χαρακτήρα. Η Ελλάδα είναι η χώρα με ανατολικά ήθη αλλά με δυτική αρχιτεκτονική. Τα εξωτικά κοστούμια εκμοντερνίζονται με την προσθήκη δυτικών εξαρτημάτων. Ρεντικότα και τσαρούχι συνυπάρχουν, αλλά ο συνδυασμός είναι χοντροειδής και γελοίος. Τέλος λοιπόν της εποχής του ονειρεμένου εξωτισμού, κυριαρχεί η ακραία γραφικότητα, τέλος του μύθου της Ανατολής της Ελλάδας, είναι το τέλος των ψευδαισθήσεων. Οι ταξιδιώτες που φθάνουν στη χώρα διαπιστώνουν έντρομοι ότι το ελληνόπουλο είναι ξυπόλυτο και με άδειο βλέμμα. Ο πολυπόθητος εξωτισμός δίνει τη θέση του στη μιζέρια μιας χώρας εξαθλωμένης από τους μακροχρόνιους αγώνες. Αρχίζει έτσι η μεταστροφή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, με την περιφρόνηση του εξωτισμού. Για τον Flaubert η Ελλάδα του 1851 είναι «πολύ πιο άγρια και χίλιες φορές πιο άβολη από όλες τις Τουρκίες και όλες τις Συρίες»². Από τις αρχές του 20ού αιώνα αυτή η περιφρόνηση δίνει τη θέση της στη γοητεία του φολκλόρ που αναζητά ο σύγχρονος τουρισμός και που προσφέρεται κατά παραγγελία: το γραφικό και ο εξωτισμός σε κονσέρβα.

Πέρα από τις καθαρά πολιτικές προεκτάσεις που συνδέονται με την Ανατολή και είναι γνωστές, το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ελλάδα στη διάρκεια του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, τις συγκρούσεις τους με στόχο την εδραίωση της παρουσίας τους, τη διεύρυνση της επιρροής τους και την άσκηση του ελέγχου τους στη χώρα υπό διάφορες μορφές, η Ανατολή είτε ως γεωγραφική μονάδα, είτε ως εικόνα, εντύπωση ή αντίληψη, υπήρξε ο χώρος μιας ψευδαίσθησης, αλλά και αιτία για τη δημιουργία μυθολογημάτων, όπως, για παράδειγμα, αυτών που συνδέονται με την προσέγγιση και ερμηνεία των λειψάνων του μυκηναϊκού πολιτισμού που φέρνουν στο φως οι ανασκαφές στα μέσα του 19ου αιώνα.

Η διαχείριση του θέματος της Ανατολής στο χώρο της προϊ-



στορικής αιγαιακής αρχαιολογίας από τη γέννηση της δεύτερης έως και τις αρχές του 20ού αιώνα³, η παραγωγή μοντέλων ερμηνείας των αρχαιολογικών δεδομένων, κυρίως αυτών που αφορούν στην αρχιτεκτονική, από τους πρώτους αρχαιολόγους και τον περίγυρό τους καθώς και οι συνέπειές τους στην εξέλιξη της νέας επιστήμης, αποτελούν τα κεντρικά σημεία γύρω από τα οποία εστιάζεται η παρούσα προσπάθεια.

Ex oriente lux: η περίοδος του ακραίου συγκρητισμού

Μέχρι το 1870 περίπου, πριν από τις ανασκαφές του Σλήμαν στις Μυκήνες, τον Ορχομενό, την Τίρυνθα και την Τροία⁴, όλες οι διαμάχες σχετικά με την «προτόγονη»⁵ Ελλάδα γίνον-

νο τα τείχη της ακρόπολης φαίνονται να είναι έργο άλλης φυλής⁹. Ο περιηγητής, οπαδός μιας κυρίαρχης αιγυπτιακής επιρροής, αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην αρχιτεκτονική των θολωτών τάφων και διατυπώνει την άποψη ότι η κατασκευή τους βασίζεται στις ίδιες αρχές με αυτές των αιγυπτιακών πυραμίδων, ενώ δεν του φαίνεται απίθανη η εκδοχή ενός αποικισμού ή ακόμη και της εισαγωγής στην Αργολίδα της πέτρας με το ανάγλυφο της Πύλης των Λεόντων από Αιγύπτιους αποίκους¹⁰. Παρόμοιες αντιλήψεις φαίνεται να υιοθετεί λίγο αργότερα και ο Edgar Quinet, όταν αναγνωρίζει στην «πυραμιδοειδή» μορφή των σφράγγων της Τίρυνθας μια εντυπωσιακή ομοιότητα με αιγυπτιακά μνημεία, συμπεραίνοντας έτσι την ανατολική προέλευση αυτών «των πρώ-

Αγγλία, ενώ ταυτόχρονα διακρίνει κοινά γνωρίσματα μεταξύ της «κυκλώπειας αρχιτεκτονικής» και του συνόλου των αρχαίων μνημείων διαφόρων εποχών, από τη Συρία και τη Νότιο Ιταλία ως την Αγγλία¹⁴. Σ' αυτό το κλίμα ακραίου συγκρητισμού εξαίρεση αποτελεί ο W. Mure, που όχι μόνο ασκεί κριτική στις απόψεις του W. Gell και αυτών που εμμένουν να αναζητούν την προέλευση του αναγλύφου στην Ανατολή αλλά προτείνει την αναζήτηση της ερμηνείας του «στην ίδια την Ελλάδα»¹⁵.

Τα παραδείγματα δείχνουν σαφώς ότι οι περιηγητές στην πρώτη επαφή τους με τα προϊστορικά μνημεία αντιλαμβάνονται καταρχήν πόσο διαφορετικά είναι από αυτά της κλασικής εποχής και αναζητούν αναλογίες ή προχωρούν σε

Όταν η Ανατολή γίνεται έμμονη ιδέα

Μετά τις ανασκαφές της Τροίας, των Μυκηνών και της Τίρυνθας και τις εντυπωσιακές ανακαλύψεις του Σλήμαν, οι λόγιοι έθεσαν μεταξύ άλλων και το πρόβλημα της προέλευσης του πολιτισμού που ονομάζεται στο εξής μυκηναϊκός. Στο χώρο των σοφών, διάχυτη είναι η εντύπωση ότι αυτός ο πολιτισμός είναι βάρβαρος, εξωτικός, με προφανή ανατολικά χαρακτηριστικά. Όπως επισημαίνει ο Salomon Reinach: «οι σοφοί δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν έναν αυτόχθονα χαρακτήρα στους πολιτισμούς που αποκάλυψαν οι ανασκαφές του Σλήμαν. Για τους περισσότερους, ο όρος «προτόγονος πολιτισμός» παραπέμπει στη Χαλδαία, την Αίγυπτο ή την Κίνα»¹⁸. Χωρίς κανένα κοινό σημείο και ιδιαίτερα πρωτόγονος σε



νται in abstracto, λόγω της απουσίας συγκεκριμένων αρχαιολογικών στοιχείων. Δυο αντιλήψεις επικρατούν αυτή την περίοδο: σύμφωνα με την πρώτη, η Ελλάδα μορφώθηκε στη σχολή της Αιγύπτου και της Ασίας. Σύμφωνα με την άλλη, η Ελλάδα οφείλει σχεδόν τα πάντα στην ίδια και απ' έξω δέχθηκε μόνο μερικές «παρανέσεις»⁶. Η πρώτη άποψη είναι συνήθως αυτή που κυριαρχεί.

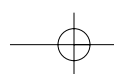
Στις αρχές του 19ου αιώνα, οι περιηγητές⁷, άγγλοι στην πλειοψηφία τους, διατρέχοντας τον ελληνικό χώρο στα πλαίσια της περιοδείας τους στην Πελοπόννησο, επισκέπτονται τα λείψανα των Μυκηνών και της Τίρυνθας, που σώζονται από την εποχή του Πausanias και του Strabon. Η ογκώδης αρχιτεκτονική των κυκλώπειων τειχών, η Πύλη των Λεόντων, οι θολωτοί τάφοι προκαλούν ποικίλες εντυπώσεις και αντιδράσεις και παρακινούν τους περιηγητές σαν τον W. Gell⁸ ή τον E. Dodwell σε συγκρίσεις και παραλληλισμούς με άλλα ανάλογα κτίσματα, συνήθως της Ανατολής. Έτσι, για τον δεύτερο: «όλα τα ερείπια των Μυκηνών, ακόμη και τα κομμάτια με ανάγλυφη διακόσμηση που βρίσκονται σκόρπια ανάμεσα στα ερείπια, έχουν αιγυπτιακό χαρακτήρα. Η Πύλη των Λεόντων οφείλει ίσως την προέλευσή της στην ίδια χώρα. Μό-

νων μνημείων»¹¹. Μερικές φορές αυτές οι συγκρίσεις συνδέονται με το θρησκευτικό συμβολισμό της Ανατολής. Το ανάγλυφο της Πύλης των Λεόντων, για παράδειγμα, προσφέρει το καλύτερο πρόσχημα για τους πιο ακραίους συγκρητισμούς. Τόσο ο E. Dodwell όσο και ο W. Gell υποθέτουν ότι τα σύμβολα του αναγλύφου έχουν ιερό χαρακτήρα και ότι ενδεχομένως πιστοποιούν την ύπαρξη μιας λατρείας που ήλθε από την Αίγυπτο. Ο Quinet αναμειγνύει τον «Βούδα των Ινδιών» με τον αιγυπτιακό συμβολισμό και βλέπει στον πεσσο του αναγλύφου «ένα σύμβολο των θρησκειών της Αιγύπτου και του Ιράν»¹². Αυτός ο συγκρητισμός οφείλεται σ' ένα βαθμό και στις τότε αντιλήψεις των γερμανών φιλολόγων και ιστορικών που θεωρούσαν την Ελλάδα σαν την πόρτα της Ανατολής¹³. Όλα λοιπόν οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο πολιτισμός διαδόθηκε από την Ανατολή προς τη Δύση: *ex oriente lux*.

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, μερικοί περιηγητές αναγνωρίζουν στην ογκώδη αρχιτεκτονική των ακροπόλεων και των οχυρώσεων ομοιότητες με αυτή των Κελτικών χωρών. Ο Eduard Clarke, για παράδειγμα, συγκρίνει τις πύλες των Μυκηνών με τα μεγαλιθικά μνημεία του Stonehenge στην

συγκρίσεις με διαφορετικά κτίρια ή αρχιτεκτονικά στοιχεία που ανήκουν είτε στην Ανατολή είτε στο σύνολο σχεδόν των τότε γνωστών πολιτισμών. Στην πραγματικότητα, καταφεύγουν σε αναχρονιστικές προβολές, αλλά εντέλει αυτό δεν έχει καμία σημασία, προέχει αντίθετα η ανάδειξη κοινών γνωρισμάτων ή παραλλήλων ανάμεσα στη συγκεκριμένη αρχιτεκτονική και σ' αυτές που ο κάθε περιηγητής γνώριζε ή του ταίριαζαν καλύτερα. Και βέβαια οι περισσότεροι αποδίδουν μια ή περισσότερες ξένες προελεύσεις σε ένα ή περισσότερα αρχιτεκτονικά στοιχεία¹⁶. Αυτές οι αναλογίες ή οι ομοιότητες ωστόσο, αφορούν στην εξωτερική μόνο όψη των μνημείων, δηλαδή στα καθαρά μορφολογικά χαρακτηριστικά τους. Δεν τίθεται ποτέ το ερώτημα του περιεχομένου του πολιτισμού και αυτό δεν πρέπει να ξεχνιέται, αφού ο μυκηναϊκός πολιτισμός είναι ακόμη άγνωστος. Επιπλέον, οι περιηγητές προσεγγίζουν τα μνημεία μόνο με την οπτική παρατήρηση¹⁷. Οι πρώτοι αρχαιολόγοι, όπως ο E. Σλήμαν ή ο W. Dörpfeld, καθώς και οι λόγιοι που ασχολούνται με το ζήτημα, παρά το γεγονός ότι υιοθετούν μια διαφορετική μέθοδο προσέγγισης, αυτή της ανασκαφής, βαδίζουν εν μέρει στα ίχνη των περιηγητών.

σχέση με αυτόν της κλασικής περιόδου, ο μυκηναϊκός πολιτισμός δεν μπορεί να είναι σε καμία περίπτωση αυτόχθονας, αλλά πρόκειται μάλλον για το αποτέλεσμα αποικισμού, εγκατάστασης ή εισβολής από ένα ξένο πληθυσμό. Ο ακραίος συγκρητισμός των περιηγητών δίνει στην αρχή τη θέση του σε έναν άλλο πιο «μετροπαθή», σύμφωνα με τον οποίο επιχειρείται είτε η σύγκριση, είτε η απόδοση της προέλευσης της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής ή αντικειμένων που έφεραν στο φως οι ανασκαφές σε έναν πληθυσμό κατά προτίμηση ανατολικό, που κατοικεί σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, όπως η Αίγυπτος, η Μικρά Ασία (Λυκία, Φρυγία) ή προς το τέλος του 19ου αιώνα, η Φοινίκη. Λίγο αργότερα, αυτή η ανατολιζουσα τάση, με τον πολλαπλασιασμό των αρχαιολογικών δεδομένων και των πρώτων συνθετικών έργων¹⁹, θα καταλήξει στη διατύπωση διαφόρων θεωριών σχετικά με την προέλευση του μυκηναϊκού πολιτισμού ή της ταυτότητας των Μυκηναίων. Οι σοφοί αποδίδουν ξένη προέλευση σε διαφορετικά μυκηναϊκά αρχιτεκτονικά στοιχεία, με κύριο επιχείρημα την ύπαρξη μορφολογικών ομοιοτήτων οι οποίες συνιστούν την απόδειξη «επιδράσεων», δεν είναι όμως σε θέση να ερμηνεύσουν τους μηχανισμούς ή τις συνθήκες κάτω από τις οποί-



ες ασκήθηκαν αυτές οι επιδράσεις. Έτσι, όπως ακριβώς και την εποχή των περιηγητών, η Ανατολή εξακολουθεί να είναι βασική αναφορά που παρεμβαίνει συστηματικά σε κάθε απόπειρα ερμηνείας των αρχαιολογικών στοιχείων.

Στις προσπάθειές τους να ανακαλύψουν την προέλευση της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής, οι λόγιοι αναζητούν στη μυθολογία και τις παραδόσεις που αναφέρουν οι αρχαίες πηγές τις αναφορές σχετικά με ένα λαό που εισέβαλε ή αποίκισε την Ελλάδα και δημιούργησε θαυμαστά έργα όπως αυτά των ακροπόλεων της Αργολίδας. Η μυθολογία, που αποδίδει την κατασκευή των μυκηναϊκών οχυρώσεων στους Κύκλωπες από τη Λυκία, θα μπορούσε να αποδείξει την προέλευσή τους από την Ανατολία. Τέτοιες αντιλήψεις φαίνεται να υιοθετεί, μεταξύ άλλων, και ο F. Adler²⁰, όταν αναφέρεται στην παράδοση σύμφωνα με την οποία, «η Λυκία και η Φρυγία εισήγαγαν στην Αργολίδα την τέχνη της οικοδομικής, τις τεχνικές της ξυλουργικής ή την τεχνική της τοιχοδομίας με γιγάντιους λίθους». Καταλήγει δε στο συμπέρασμα ότι η μετάδοση των τεχνικών της οικοδομικής από τους δυο λαούς «που κατάγονται από την Μικρά Ασία», δεν πραγματοποιήθηκε απότομα αλλά προοδευτικά²¹. Διατυπώνει μάλιστα την υπόθεση ότι οι θολωτοί τάφοι των Μυκηνών υπήρξαν φρυγική επινόηση και ότι η χρήση τους εισήχθη στην Ελλάδα από μερικές διαπρεπείς οικογένειες. Στην προσπάθειά του να ενισχύσει τη θέση του σχετικά με την ανατολική προέλευση του μυκηναϊκού πολιτισμού, ο Adler στηρίζεται στην υποτιθέμενη αναλογία μεταξύ του αναγλύφου της Πύλης των Λεόντων και αυτού ενός φρυγικού ταφικού μνημείου, στην πραγματικότητα πολύ μεταγενέστερου του πρώτου, γνωστού με το όνομα *Arslan Kaya*, δηλαδή «Βράχος του Λιονταριού», που δημοσίευσε ο W. M. Ramsay το 1884²².

Εκτός από τη Μικρά Ασία και η Αίγυπτος κατέχει σημαντική θέση στις προτιμήσεις των «οριενταλιστών». Για τον Adler, οι ημικίονες των θολωτών τάφων που είναι λεπτότεροι προς τη βάση θα μπορούσαν να συγκριθούν με παρόμοιους κίονες του ναού του Καρνάκ. Ορισμένα διακοσμητικά θέματα των τοιχογραφιών του ανακτόρου της Τίρυνθας αλλά και της ανάγλυφης οροφής του θησαυρού του Μινύα στον Ορχομενό προέρχονται χωρίς αμφιβολία από την Αίγυπτο, ενώ η χρήση ξυλοδεσιάς σε τοίχους από ωμές πλίνθους, που μαρτυρείται στην Τίρυνθα, βεβαιώνεται επίσης στην Άνω Αίγυπτο²³. Το παράδοξο αυτό θεωρητικό σχήμα του Adler γίνεται αστειό όταν εμπλέκει σ' αυτό και τους Φοίνικες που είχαν αποικίσει την Αίγυπτο και έπαιξαν στη συνέχεια ρόλο μεσάζοντα, μεταδίδοντας στους Μυκηναίους τις τεχνικές της επεξεργασίας του σμάλτου²⁴.

Μετά την αιγυπτομανία, από τα μέσα μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, η φοινικική θέση ή μάλλον το «φοινικικό σύνδρομο» κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος μεταξύ των σοφών. Όταν ο Σλήμαν ανακάλυψε τους τάφους των Μυκηνών, η προσοχή στράφηκε κυρίως στους Φοίνικες, λέει ο Reinach²⁵. Όλοι πάντως συμφωνούσαν ότι επρόκειτο είτε για εισαγωγή είτε για αντικείμενα που κατασκεύασαν στην Ελλάδα τεχνί-

τες από την Ανατολή ή μαθητευόμενοι τους από το Αιγαίο²⁶. Ο γερμανός ιστορικός Max Duncker γράφει το 1880: «Η εξέταση των αρχαιότερων μνημείων που βρέθηκαν στην Ελλάδα έδωσε την απόδειξη για την ύπαρξη ενός σημαντικού εμπορίου των Φοινίκων στις ακτές της χώρας. Όχι μόνο τα αντικείμενα που βρέθηκαν μέσα στα μνημεία, αλλά και τα ίδια τα μνημεία, επιβεβαιώνουν αυτή την επίδραση και συνεπώς την παρουσία των Φοινίκων στην Ελλάδα. Υπάρχουν και άλλα ίχνη, σημάδια και λείψανα φοινικικών αποικιών στο ελληνικό έδαφος. Η ίδια η ελληνική παράδοση μάς μιλά για μια πόλη ή αποικία που ίδρυσε ο γιος ενός Φοίνικα βασιλιά στην περιοχή τους. Αυτή είναι η μόνη αποικία που αναφέρει: αλλά είμαστε σε θέση να αποδείξουμε ότι υπήρξε μια σειρά ολόκληρη από αποικίες κατά μήκος των ελληνικών ακτών»²⁷.

Ο Σλήμαν φαίνεται ότι είχε αντισταθεί για κάποια περίοδο στις θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες οι Φοίνικες κατέλαβαν την ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου και εισήγαγαν τον πολιτισμό στη χώρα. Κατέληξε όμως να τις «υιοθετήσει» επίσημα, τουλάχιστον όσον αφορά στη δημοσίευση της Τίρυνθας. Ίσως επειδή είναι μόνος και αυτοδίδακτος απέναντι σε διαπρεπείς λόγιους²⁸.

Ως συνήθως, για να ανακαλύψουν τη σχέση με τη Φοινίκη, φιλόλογοι, ιστορικοί και αρχαιολόγοι επιδίδονται με μανία στην έρευνα της μυθολογίας, των παραδόσεων και της ετυμολογίας των τοπωνυμίων²⁹. Για τον Σλήμαν, «η στενή σχέση με τη Φοινίκη καθιερώνεται από τον ήρωα Ηρακλή, τον θεό Μελκάρθ των Φοινίκων, ο οποίος σύμφωνα με την παράδοση γεννήθηκε στην Τίρυνθα και έζησε εκεί πολλά χρόνια»³⁰. Μεταξύ των οπαδών της φοινικικής θεωρίας ο A. Sayce αναζητεί, μεταξύ άλλων, αυτές τις σχέσεις στην καταγωγή των παραδόσεων και τις ρίζες των τοπωνυμίων³¹. Ο Ernest Curtius³² από την άλλη, ισχυρίζεται ότι όλη η Πελοπόννησος είχε αποικισθεί από τους Φοίνικες, οι οποίοι διέδωσαν την τέχνη της οικοδομικής στα νησιά του Αιγαίου³³. Θύμα του «φοινικικού συνδρόμου» πέφτει και ο συνεργάτης του Σλήμαν στην Τροία και την Τίρυνθα W. Dörpfeld³⁴, ο οποίος αναγνωρίζει μια «στενή σχέση» των τειχών της Τίρυνθας με ανάλογα κτίσματα της Βύρσας στην Καρχηδόνα και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι και οι δυο πόλεις κτίστηκαν από τους Φοίνικες³⁵. Η «φοινικομανία» θα χάσει σταδιακά έδαφος³⁶ και οι σχετικές θεωρίες απορρίπτονται στο σύνολό τους στην αρχή του 20ού αιώνα.

Η προέλευση του μυκηναϊκού πολιτισμού, ο οποίος αντιμετωπίζεται πλέον σαν ένα ενιαίο σύνολο πολιτιστικών γνωρισμάτων, υπήρξε για πολύ καιρό αντικείμενο συγκρουόμενων θεωριών. Η μια θεωρία διαδέχεται την άλλη, ένα ρεύμα δημιουργεί αυτόματα ένα αντίθετο και κάθε σχολή έχει τους οπαδούς και τα επιχειρήματά της. Η αύξηση των ανακαλύψεων και των αρχαιολογικών δεδομένων στο σύνολο του αιγαιακού κόσμου δεν θέτει τέλος στις αντιπαράθεσεις. Οι νέες θεωρίες αφορούν τώρα όχι μόνο στην κατασκευή των κυκλώ-

πειων τειχών ή των τάφων, αλλά όλους τους τομείς του πολιτισμού. Έτσι δεν μιλούν πλέον για Φρύγες που ήλθαν να κτίσουν τα κυκλώπεια τείχη, ούτε βέβαια για Αιγύπτιους που μεταδίδουν τις γνώσεις τους μέσω των Φοινίκων ή για τους τελευταίους που δημιουργούν αποικίες στο Αιγαίο, τη Θήβα ή την Αθήνα. Η προσοχή στρέφεται πλέον στις κυρίαρχες ανατολικές επιδράσεις στον ένα ή τον άλλο τομέα, όπως η αρχιτεκτονική, η τέχνη ή η τεχνολογία. Ορισμένοι μάλιστα, όπως ο Montelius³⁷, υποστηρίζουν τη θέση σύμφωνα με την οποία ο πολιτισμός, με την ευρεία έννοια του όρου, γεννήθηκε στην Ανατολή, στις πεδιάδες του Νείλου και του Ευφράτη και στη συνέχεια διαδόθηκε προοδευτικά προς τα νησιά του Αιγαίου και την Ελλάδα και από κει προς την υπόλοιπη Ευρώπη.



Ο γύρος του κόσμου

Παράλληλα με τη θεωρία της Ανατολής, μια άλλη που βαπτίζεται «δυτικό πελασγικό ρεύμα»³⁸ συγκεντρώνει και αυτή αρκετούς οπαδούς. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, πριν από τις ανασκαφές, είχε επισημανθεί μια κάποια συγγένεια ανάμεσα στα ευρωπαϊκά μεγαλιθικά μνημεία και σ' αυτά της Αργολίδας. Αυτός ο συσχετισμός ωστόσο, ο οποίος αποδίδεται στην αρχή «σε εκκεντρικότητες αμαθών κελτομανών»³⁹ μετατρέπεται σε μια θεωρία δήθεν βασισμένη σε μια σειρά ανακαλύψεων που φανερώνουν αντιστοιχίες ανάμεσα σε μυκηναϊκά διακοσμητικά στοιχεία και σε ανάλογες διακοσμήσεις μεγαλιθικών μνημείων ή αναγνωρίζει μια σχέση ανάμεσα στα τελευταία και σε «κυκλώπεια οικοδομήματα της Ιταλίας και της Ελλάδας»⁴⁰. Το «δυτικό» μυθολόγημα κερδίζει έδαφος στο χώρο των λογίων, όπως ο αμερικανός W. J. Stillmann⁴¹, που ισχυρίζεται ότι «ο πολιτισμός που χαρακτηρίζεται από τα κυκλώπεια τείχη κατάγεται από την Ιταλία. Εξαπλώθηκε από εκεί προς τα νοτιοανατολικά και πρέπει να απορρίψει κανείς την εκδοχή ενός αντίθετου ρεύματος από τη Φοινίκη και την Αίγυπτο»⁴². Μερικοί αρχαιολόγοι και ιστορικοί ωστόσο, υποστηρίζουν

τη θεωρία της βόρειας, δηλαδή της ευρωπαϊκής προέλευσης του μυκηναϊκού πολιτισμού. Ανάμεσά τους ο Χρήστος Τσούντας, ο πρώτος από τους μεγάλους έλληνες αρχαιολόγους, ο οποίος απαντά στη θεωρία της Ανατολής επικαλούμενος τα αρχαιολογικά δεδομένα και τα αποτελέσματα των ερευνών του στους τομείς της οικιστικής και ταφικής αρχιτεκτονικής. Ένα από αυτά είναι και η χρήση της αμφικλινούς στέγης στα μυκηναϊκά σπίτια, η οποία, κατά τη γνώμη του, ταιριάζει καλύτερα με τα ψυχρά και βροχερά κλίματα του Βορρά από την επίπεδη στέγη, συνηθισμένο τύπο των θερμών και ξηρών κλιμάτων της Ανατολής⁴³. Αυτή η διαπίστωση τον οδηγεί, μεταξύ άλλων, στο συμπέρασμα ότι «αυτοί που αποίκισαν και έκτισαν τις Μυκήνες ήλθαν στην Πελοπόννησο από το Βορ-

ρά»⁴⁴. Η θεωρία του αρχαιολόγου δεν στηρίζεται μόνο σε συμπεράσματα που συνδέονται με την αρχιτεκτονική και τους άλλους τομείς έκφρασης του πολιτισμού, αλλά περιλαμβάνει και σκέλος σχετικά με την προέλευση των Μυκηναίων από τους οποίους «προήλθε η ελληνική φυλή». Ο Τσούντας παρουσιάζεται πεπεισμένος ότι τα μυκηναϊκά λείψανα αποτελούν τα ίχνη ελληνικών στοιχείων πριν από τον κλασικό πολιτισμό του 5ου αιώνα και μιλά για «έναν πολιτισμό αυτόχθονα, διακριτό και ομοιογενή, παρά το ότι δέχθηκε επιδράσεις από τις Κυκλάδες και την Ανατολή»⁴⁵.

Επιστροφή στην αφετηρία;

Στις αρχές του 20ού αιώνα, και πέρα από τους συνεχιζόμενους προβληματισμούς σχετικά με την προέλευση, οι επιστήμονες συνεχίζουν να σφουρίζουν ανάλογα με τη διάθεσή τους ανατολικούς ή ευρωπαϊκούς σκοπούς. Υπάρχει τώρα η τάση να υπογραμμίζουν τις επιδράσεις από την Ανατολή τόσο στον τομέα της αρχιτεκτονικής όσο και στους υπόλοιπους τομείς. Το γεγονός ότι αυτές επιβεβαιώνονται από αρχαιολογική άποψη εξηγεί και το ότι ορισμένοι ερευνητές πέφτουν στην υπερβολή. Ο Έβανς, για παράδειγμα, έχει την τάση να

εξετάζει την αρχιτεκτονική και άλλες μορφές του νέου μινωικού πολιτισμού μέσα από το πρίσμα της Ανατολής και ιδιαίτερα της Αιγύπτου. Στις τοιχογραφίες της Κνωσού αναγνωρίζεται μια ανατολική φυσιογνωμία, συσχετίζει συχνά πολλά αρχιτεκτονικά στοιχεία με αντίστοιχα αιγυπτιακά και από ορισμένες απόψεις δέχεται μια εξάρτηση της μινωικής αρχιτεκτονικής από αιγυπτιακά πρότυπα⁴⁶.

Από την εποχή πάντως του Τσούντα, η θεωρία της ευρωπαϊκής προέλευσης του μυκηναϊκού πολιτισμού αποκτά μεγάλη απήχηση και κερδίζει έδαφος. Το μερίδιο της Ανατολής εμφανίζεται περιορισμένο σε επιδράσεις σε συγκεκριμένους τομείς, γεγονός που βεβαιώνει την ύπαρξη εμπορικών σχέσεων μεταξύ των Μυκηναίων και των λαών της Ανατολικής Μεσογείου⁴⁷. Σήμερα, τα πράγματα φαίνονται πιο ξεκάθαρα χωρίς να μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι το ζήτημα έχει ρυθμισθεί. Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται και μια αναβίωση του ανατολικού μοντέλου που προβάλλεται μέσα από τις θεωρίες του M. Bernal στη *Μαύρη Αθηνά*⁴⁸ και τις σχετικές συζητήσεις στην Αμερική και την Ευρώπη.

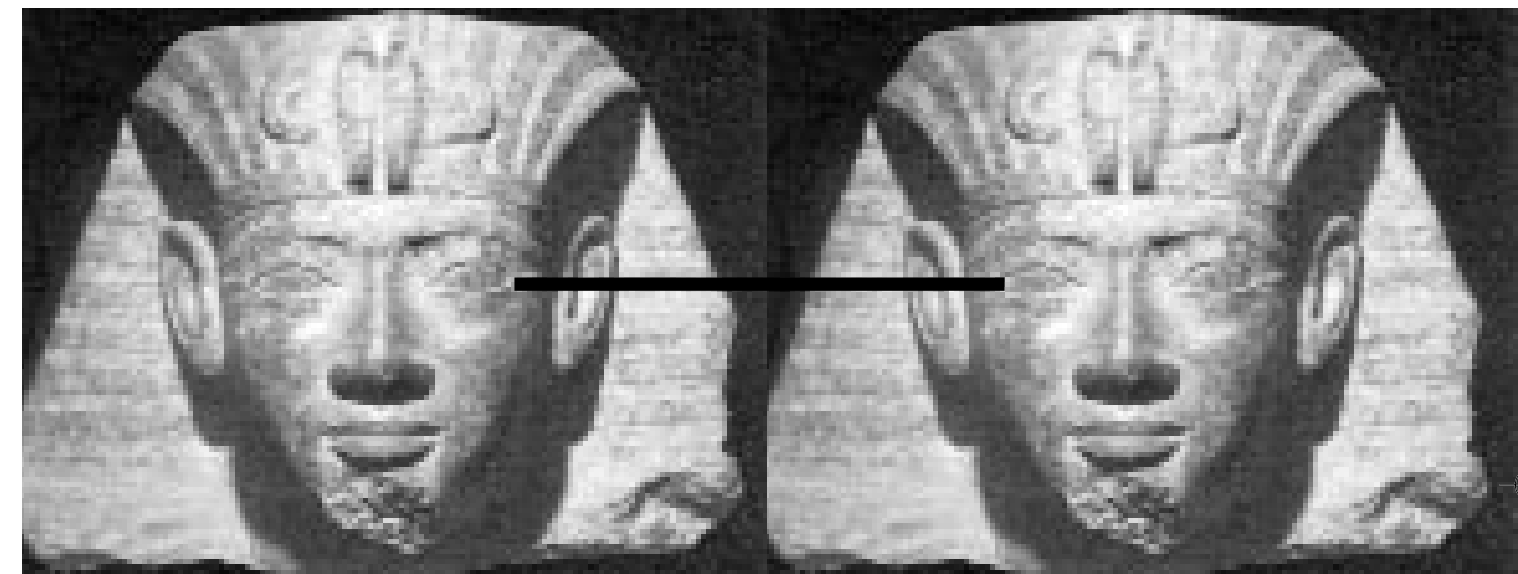
Είναι φανερό μέχρι τώρα ότι τόσο στην περίπτωση των θεωριών περί Ανατολής όσο και σ'αυτές για τη βορειο-ευρωπαϊκή προέλευση του μυκηναϊκού πολιτισμού, η αρχαιολογική ερμηνεία υποτάσσεται σε μυθολογήματα και σε a priori ερμηνευτικά σχήματα που διαστρεβλώνουν την αρχαιολογική πραγματικότητα. Σε κάθε περίπτωση, συμβαίνει συχνά να υιοθετούνται πρώτα οι θεωρίες που θέλουν τον μυκηναϊκό πολιτισμό ανατολικό ή ευρωπαϊκό δημιούργημα και στη συνέχεια να αναζητούνται οι «αποδείξεις» υπέρ ή κατά της μιας ή της άλλης θεωρίας μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα. Τα τελευταία έρχονται απλώς να προσθέσουν ένα ακόμη στοιχείο στην υποτιθέμενη τεκμηρίωση της προκατασκευασμένης θεωρίας. Όπως συμβαίνει και με όλα τα μυθολογήματα της αιγαιακής προϊστορίας, το μοντέλο της Ανατολής μεταμφιέζεται, ανακλωνόμαστε, αναπαράγεται και εφαρμόζεται στα εκάστοτε αρχαιολογικά δεδομένα ή απορρίπτεται για να αντικατασταθεί από ένα άλλο που αποδεικνύεται καταλληλότερο για την περίπτωση, ανάλογα με τις επικρατούσες τάσεις και αντιλήψεις κάθε εποχής. Συνέπεια των παραπάνω: η αλλοίωση και στρέβλωση της αρχαιολογικής ερμηνείας.

Η περίπτωση της κατασκευής του ανατολικού μοντέλου και η εφαρμογή του στα αρχαιολογικά δεδομένα της προϊστορικής αιγαιακής αρχαιολογίας ήταν, νομίζω, διαφωτιστική. Αν όλα τα παραπάνω, θεωρηθούν φυσικά επακόλουθα για τον 19ο αιώνα, αν μπορούσαν επίσης να δικαιολογηθούν στα πρώτα βήματα της νέας επιστήμης, για τη σημερινή εποχή όταν αυτή διαθέτει ένα πλούσιο επιστημονικό εξοπλισμό και έχει επιτύχει αδιαφιλονίκητη πρόοδο, η εμμονή σε τέτοια προκατασκευασμένα ερμηνευτικά σχήματα έχει άμεσο αντίκτυπο τόσο στις μεθόδους προσέγγισης όσο και στους ίδιους τους στόχους της αρχαιολογικής έρευνας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. CHATAUBRIAND François-René, *Itinéraire de Paris à Jérusalem*, Paris, 1811.
2. FLAUBERT G., *Correspondance*, Paris, 1973, Βιβλιοθήκη της Pléiade, I, σ. 743.
3. Το άρθρο αποτελεί απόσπασμα από τη μελέτη, που βρίσκεται υπό δημοσίευση και αφορά στην ιστορία της αιγαιακής προϊστορικής έρευνας από τη γέννησή της τον 19ο αιώνα ως τις αρχές του 20ού, με έμφαση στην ιστορία και εξέλιξη της αρχαιολογικής αντίληψης. Φέρει τον τίτλο: *Η αναζήτηση ομηρικών πόλεων και ανακτόρων: Σλήμαν, Dörpfeld, Τσούντας, η γέννηση της αιγαιακής προϊστορίας*.
4. Ο Σλήμαν πραγματοποίησε ανασκαφές στην Τροία από το 1870 έως το 1890, στις Μυκήνες το 1874 και 1876, στον Ορχομενό το 1880-81, 1886 και στην Τίρυνθα το 1884 και 1885. Λιγότερο συστηματικές και χωρίς συγκεκριμένα αποτελέσματα υπήρξαν οι έρευνες που πραγματοποίησε στην Ιθάκη το 1868 και το 1878.
5. Ο όρος χρησιμοποιείται κατά κόρον τον 19ο αιώνα από τους λόγιους της εποχής για να χαρακτηρίσει όσα λείψανα δεν αποδίδονται στις ιστορικές περιόδους αλλά στη λεγόμενη ηρωική εποχή, δηλαδή αυτά των Μυκηναίων, της Τίρυνθας και βέβαια εκείνα που έφεραν στο φως οι ανασκαφές του Σλήμαν στις ίδιες θέσεις και στην Τροία. Η ογκώδης αρχιτεκτονική των μυκηναϊκών ακροπόλεων ερχόταν σε αντίθεση με αυτή των μνημείων της κλασικής αρχαιότητας, με τα οποία οι λόγιοι ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι. Η αισθητική της κλασικής αρχαιότητας ήταν η μόνη υπαρκτή. Αυτή έκανε ορισμένους να χαρακτηρίζουν, για παράδειγμα, τα λείψανα της Τίρυνθας σαν ένα «είδος αξιοπερίεργου ανάλογου με τα οστά ενός ιχθυόσαυρου».
6. REINACH Salomon, «Le mirage oriental», *Chroniques d'Orient*, 1883-1895, 2 τόμοι, 1895-1896, σ. 541.
7. Ο κατάλογος των περιηγητών που επισκέφθηκαν τις πόλεις της Αργολίδας είναι αρκετά μεγάλος. Οι δύο μυκηναϊκές ακροπόλεις αποτελούσαν σταθμό και όχι προορισμό στο δρομολόγιο της περιοδείας τους στην Πελοπόννησο, που περιελάμβανε κυρίως θέσεις και αρχαιότητες των ιστορικών περιόδων οι οποίες μονοπωλούσαν το ενδιαφέρον. Λίγοι είναι αυτοί που αφιέρωσαν χρόνο στη συστηματική έρευνα των θέσεων καταγράφοντας με λεπτομέρεια τις παρατηρήσεις τους, δίνοντας στοιχεία για την αρχιτεκτονική των κυκλώπειων τειχών, των τάφων των Μυκηναίων ή για την προέλευση αυτού του πολιτισμού που τοποθετούσαν στην ηρωική εποχή. Όπως είναι φυσικό, η επιλογή έγινε ανάμεσα στις πλέον αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις των τελευταίων. Επισημαίνεται επίσης ότι οι περιγραφές και τα σχόλια των περιηγητών είναι ταξιδιωτικές εντυπώσεις και όχι αρχαιολογικές εκθέσεις. Η αξία τους, επομένως, δεν οφείλεται στην ακρίβεια των πληροφοριών αλλά στο ότι απηχούν τις αντιλήψεις της εποχής για τα μνημεία της Αρχαιότητας.
8. GELL William., Sir, (1777-1832), άγγλος ζωγράφος, αρχιτέκτονας τοπογράφος και χαρτογράφος. Σημαντικά για την εποχή τους έργα του που περιλαμβάνουν τα αποτελέσματα των ερευνών του από τα ταξίδια του στην Ελλάδα και την Τρωάδα είναι: *The Topography of Troy and its Vicinity*, London, 1804, *The Geography of Ithaka*, London, 1807, *The Itinerary of Greece with a Commentary of Pausanias and Strabo and an Account of the Monuments of Antiquity at Present Existing in that Country, Compiled in the Years 1801-2, 1805-6*, London, 1810, *Itinerary of the Morea: being a Description of the Routes of that Peninsula*, London, 1817, *The Itinerary of Greece: Containing one hundred Routes in Attica, Bœotia, Phocis, Locris and Thessaly*, London, 1819, *Narrative of a Journey in the Morea*, London, 1823.
9. DODWELL Eduard, (1767-1832), αρχαιολόγος και σχεδιαστής, επισκέπτεται την Ελλάδα το 1801, και στη συνέχεια από το 1805 έως το 1806. Σημαντικά του έργα, *Views and Descriptions of Cyclopean, or Pelasgic remains in Greece and Italy*, 1834. Ibid., *A classical and topographical tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806*, I-

- II, London, 1819, σ. 232.
10. Ibid., σ. 240.
11. Ο Edgar Quinet (1803-1875) ήταν φιλόλογος και ιστορικός. Ως μέλος της Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά που συνόδευε το εκστρατευτικό σώμα του στρατηγού Maison στην Πελοπόννησο το 1829, ταξίδεψε στην Ελλάδα και ανέλαβε την υποχρέωση να μελετήσει τις αρχαιότητες και την ιστορία της Πελοποννήσου. Επισκέπτεται πολλές αρχαιολογικές θέσεις που ερευνά με οδηγούς τον Πανσανία, τον Στράβωνα και τον Dodwell. Οι εντυπώσεις του από το ταξίδι καθώς και οι αντιλήψεις του σχετικά με τα αρχαία μνημεία περιέχονται στο έργο του, *La Grèce moderne et ses rapports avec l'Antiquité*, 1η έκδοση 1830, τελευταία έκδοση, Paris, Belles Lettres, 1984, σ. 191.
12. Ibid., σ. 183-184.
13. Πρόκειται συγκεκριμένα για τις ιδέες των MÜLLER K., *Handbuch der Archäologie der Kunst*, 1830, RITTER K., *Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie, mit einer antikritischen Zugabe*, 1825,



14. CLARKE Eduard Daniel, (1769-1822), μεταξύ των πρώτων περιηγητών που επισκέφθηκαν την Ελλάδα τον 19ο αιώνα και ο πρώτος καθηγητής ορνιθολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cambridge. Το κυριότερο έργο του, όπου περιγράφονται και οι εντυπώσεις από το ταξίδι στην Ελλάδα, είναι *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, 7 τόμοι, III, *Greece, Egypt and the Holy Land*, London, Cadell and Davies, 1817-1824, σ. 506-508, 442.
15. MURE William, (1799-1860). Ο σκωτσέζος φιλόλογος και αρχαιολόγος επισκέπτεται τις Μυκήνες και την Τίρυνθα το 1838 στα πλαίσια της περιοδείας του στην Ελλάδα και τα Ιόνια νησιά. Διακρίνεται για την ενσυχία και την ακρίβεια των περιγραφών, για την κριτική του σκέψη αλλά και τη σύνεση όσον αφορά στην ερμηνεία των αρχιτεκτονικών λειψάνων των δυο ακροπόλεων. Οι εντυπώσεις του περιέχονται στο *Journal of a Tour in Greece and the Ionian Islands, with remarks on the recent history-present state and classical antiquities of those countries*, London and Edinbourg, 1842, II, σ. 171-172.
16. Όπως για παράδειγμα ο Dodwell ο οποίος, ενώ αναγνωρίζει ομοιότητες και ισχυρές επιδράσεις των θολωτών τάφων και της Πύλης των Λεόντων από την Αίγυπτο, εντούτοις αποδίδει την κατασκευή των οχυρώσεων «σε μια άλλη φυλή». Ο περιηγητής συνδέει τις οχυρώσεις των Μυκηναίων και της Τίρυνθας με «κυκλώπεια- πελασγικά τείχη στην Ιταλία τα οποία επιπλέον θεωρεί ανώτερα αυτών της Αργολίδας»,

- DODWELL E., op. cit., σ. 251.
17. Οι περισσότεροι τονίζουν ωστόσο την ανάγκη συστηματικής έρευνας με ανασκαφές.
18. REINACH Salomon, «Le mirage oriental», *Chroniques d'Orient*, 1883-95, 2 τόμοι, 1895, 1896, σ. 542.
19. Από την εποχή των ανασκαφών του Χρήστου Τσούντα στις Μυκήνες το 1886, οι επιστήμονες άρχισαν να διατυπώνουν πολλές θεωρίες σχετικά με το σύνολο των έως τότε δεδομένων του μυκηναϊκού πολιτισμού.
20. Ο Friedrich Adler ήταν καθηγητής της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στην Ακαδημία Αρχιτεκτονικής του Βερολίνου και από τους πλέον αναγνωρισμένους αρχιτέκτονες της εποχής του. Υπήρξε καθηγητής του αρχιτέκτονα W. Dörpfeld και διευθυντής των ανασκαφών της Ολυμπίας μαζί με τον Ernest Curtius (1875-81). Ο Adler προσκαλεί τον Dörpfeld να συμμετάσχει στις ανασκαφές της Ολυμπίας, γεγονός που καθόρισε την επιστημονική σταδιοδρομία του τελευταίου. Στον πρόλογο του βιβλίου του Schliemann, *Tiryns*, (1885), ο Adler παρουσιάζει την πρώτη

- σύνθεση των μέχρι τότε δεδομένων του μυκηναϊκού πολιτισμού και εκφράζει τις απόψεις του σχετικά με την ανατολική προέλευσή του.
21. ADLER Fr., πρόλογος του SCHLIEMANN H., *Tirynthe*, 1885, σ. XL.
22. Ibid., σ. XXXVIII-XXXIX. RAMSAY W., «Sepulchral Customs in Ancient Phrygia», *JHS*, 5, 1884, σ. 241-262. Ο W. Ramsay, σύγχρονος του Έβανς, μελέτησε συστηματικά την ιστορική γεωγραφία της δυτικής Μ. Ασίας και ειδικότερα της Φρυγίας. Ο ίδιος στο άρθρο του δεν επιχειρεί να συνδέσει το ανάγλυφο του Arslan Kaya με το μυκηναϊκό πολιτισμό γενικά, απλώς αναφέρεται στο γεγονός ότι τα λιοντάρια του φρυγικού αναγλύφου είναι μάλλον θηλυκά όπως και αυτά της Πύλης των Λεόντων. Βλέπε, ΖΩΗΣ Α., *Κνωσός το εκστατικό όραμα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1996, σ. 318-320.
23. SCHLIEMANN H., op. cit., σ. XIX- XLIII.
24. Ibid., σ. XLI-XLII. Σύμφωνα με τον Adler και άλλους λόγιους, η επίδραση της Αιγύπτου ήταν πολύ μεγάλη σε διάφορους τομείς του μυκηναϊκού πολιτισμού, όπως οι τεχνικές της χρυσοχοίας που βεβαιώνονται από τα πολύτιμα αντικείμενα που ανακάλυψε ο Σλήμαν στους λακκοειδείς τάφους των Μυκηναίων.
25. REINACH S., op. cit., σ. 542: «Κανένας, τουλάχιστον στην αρχή, δεν αμφισβήτησε ότι τα πολύτιμα αντικείμενα των τάφων είχαν ανατολική προέλευση». Επισημαίνεται ότι ο «παράξενος» χαρακτήρας των ευρημάτων των λακκοειδών τάφων έδωσε αφορμή για διάφορες και εξαιρετικά παράδοξες θεωρίες σχετικά με την προέλευσή τους. Εκτός από τη θεωρία περί Φοινίκων, ορισμένοι απέδωσαν τις ταφές αλλά και την κατασκευή των χρυσών αντικειμένων σε βαρβάρους από τη Βόρεια Ευρώ-

πη που ήλθαν στην Ελλάδα τον 3ο ή τον 4ο αιώνα μ.Χ. Άλλοι ισχυρίζονται επίσης ότι πολλά αντικείμενα δεν ήταν παλαιότερα από τη βυζαντινή περίοδο και ότι οι διακοσμήσεις τους ήταν περισσότερο κελτικές παρά μυκηναϊκές. Οι ανασκαφές που ακολούθησαν ωστόσο, όπως αυτές των Σπάτων, του Μενιδίου και της Τίρυνθας καθώς και οι αναλογίες που προτάθηκαν με τα δεδομένα των Μυκηνών διέλυσαν τις αμφιβολίες και σταδιακά οι σοφοί ομολόγησαν ότι είχαν κάνει λάθος.

26. GARDNER P., «Stephani on the tombs of Mycenae», *JHS*, 1, σ. 97.

27. DUNKER M., *Griechische Geschichte*, 1880, μετάφρ., S.F. Alleyne, London, 1883, I, σ. 59.

28. Σε ένα γράμμα του στον R. Virchow, φίλο και συνεργάτη του στις ανασκαφές της Τροίας, το 1885, ομολογεί: «Ήταν ιδιαίτερα οδυνηρό για μένα να προσπαθήσω να αποδείξω ότι οι Φοίνικες έκτισαν και κατέλαβαν την Τίρυνθα και τις Μυκήνες, ότι σε μια πολύ παλιά εποχή εγκατέστησαν αποικίες στην Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου και ότι στο τέλος εκδιώχθηκαν από τα δωρικά φύλα γύρω στο 1100 π.Χ.», MAC DONALD W. A., *Progress into the Past*, Macmillan Company, New York, 1967, σ. 71-72. Θερμός οπαδός της θεωρίας των Φοινίκων ήταν και ο άγγλος πολιτικός, ομηριστής και πιστός φίλος του Σλήμαν W. GLADSTONE. Παρόμοιες θέσεις είχε και ο γάλλος Emile BURNOUF (1821-1907), μηχανικός, αλλά με ενδιαφέροντα σε πολλούς και διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς, διευθυντής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής (1867-1875) φίλος και συνεργάτης του Σλήμαν στις ανασκαφές της Τροίας το 1878-79.

29. Αυτό βέβαια ήταν λογικό γιατί οι μύθοι, τους οποίους επαναλάμβαναν οι επικοί και τραγικοί ποιητές και βέβαια οι πρώτοι έλληνες ιστορικοί, όπως ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης, αποτελούσαν τη μοναδική πηγή από την οποία οι ερευνητές θα μπορούσαν να προσεγγίσουν το μακρινό παρελθόν του αιγαικού κόσμου. Οι πρώτοι αρχαιολόγοι στη συνέχεια χρησιμοποίησαν αυτές τις φιλολογικές μαρτυρίες για να τοποθετήσουν τα ευρήματά τους στο χρόνο με τη βοήθεια της συγκριτικής χρονολόγησης.

30. SCHLIEMANN H., *op. cit.*, σ. 20.

31. Ο A. H. SAYCE ήταν αρχαιολόγος, ειδικός στους πολιτισμούς της Ανατολής, καθηγητής Ασσυριολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Υπήρξε από τους λίγους αναγνωρισμένους επιστήμονες της εποχής που συνεργάστηκαν με τον Σλήμαν και διατηρούσαν φιλικές σχέσεις. Συμμετείχε στις ανασκαφές του Ορχομενού το 1880-81. Ο SAYCE υποστήριξε ότι οι «Φοίνικες υπήρξαν οι δάσκαλοι των πρώτων Ελλήνων στον τομέα της αρχιτεκτονικής». Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε ο αρχαιολόγος μετά από μια επίσκεψή του στο νησί Gozo της Μάλτας, όπου τα ανάφλυφα σπειροειδή θέματα που κοσμούσαν τους μεγαλιθικούς ναούς του νησιού του θύμισαν «τις ανάλογες διακοσμήσεις των θολωτών τάφων των Μυκηνών και του Ορχομενού, των τάφων στα Σπάτα και στο Μενίδι. Επίσης οι φοινικικοί ναοί της Μάλτας, είναι και αυτοί κτισμένοι σύμφωνα με τις ίδιες αρχές»: γράμμα του SAYCE στον Σλήμαν με ημερομηνία 15 Ιανουαρίου 1883.

32. CURTIUS Ernest (1814-1896), γερμανός φιλόλογος, ένας από τους πρώτους πραγματικούς κλασικούς αρχαιολόγους, διευθυντής των ανασκαφών της Ολυμπίας.

33. CURTIUS Ernest, *Peloponnesos*, II, Gotha, 1852. Τις θεωρίες του Curtius επαναλαμβάνει ο Σλήμαν στο κεφάλαιο II της *Τίρυνθας*. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η θεωρία του CURTIUS εμφανίζεται αναθεωρημένη σε σχέση με αυτή των άλλων «φοινικομανών». Ενώ αποδέχεται την παρουσία και την επίδραση των Φοινίκων στην Ελλάδα, ωστόσο δεν θεωρεί ότι αυτή έπαιξε κάποιο ρόλο στην ανάπτυξη του ελληνικού πολιτισμού.

34. Από τους μεγαλύτερους κλασικούς αρχαιολόγους του 19ου αιώνα, ο W. DÖRPFELD (1853-1940), θεωρείται ότι αυτός πρώτος εγκαίνιασε μια πραγματική αρχαιολογική μέθοδο στην ανασκαφή. Αρχιτέκτονας και αρχαιολόγος με κλασική παιδεία, οφείλει τη φήμη και την εμπειρία του

στις ανασκαφές της Ολυμπίας. Η αρχαιολογική του δραστηριότητα, ιδιαίτερα πλούσια, καλύπτει 60 χρόνια. Συμμετέχει σε περισσότερες από 30 ανασκαφές, κυρίως στην κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο, Μικρά Ασία και Ιόνια νησιά. Συνεργάστηκε με τον Σλήμαν στις ανασκαφές της Τροίας από το 1882, τον οποίο και διαδέχθηκε μετά το θάνατό του, καθώς και σ' αυτές της Τίρυνθας.

35. SCHLIEMANN H., *op. cit.*, σ. 305.

36. Οι ανασκαφές του X. Τσούντα στις Μυκήνες το 1886 και η θεωρία του για το μυκηναϊκό πολιτισμό συνετέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στην εγκατάλειψη της θεωρίας των Φοινίκων.

37. Γερμανός ιστορικός και ελληνοσπίης, οπαδός του *ex oriente lux*. Στο γνωστό βιβλίο του *Orient und Europa*, (1899), υποστήριξε ότι οι περιοχές της Ανατολής, όπως η Αίγυπτος και η Μεσοποταμία, είχαν αναπτύξει ήδη σημαντικό πολιτισμό, όταν η Ευρώπη βρισκόταν ακόμη στο σκοτάδι. DANIEL Glyn, *A hundred years of Archaeology*, London, G. Duckworth and Co, 1950, σ. 180.

38. REINACH S., *op. cit.*, σ. 553.

39. *Ibid.*, σ. 550.

40. Από τις αρχές του αιώνα χαρακτηρίζον ως κυκλώπεια τα οικοδομήματα από ακατέργαστους ογκόλιθους της Ιταλίας. Τα συνέδεαν με την παράδοση σύμφωνα με την οποία οι Πελασγοί είχαν αποικίσει την Ιταλία, την Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου.

41. Αμερικανός αρχαιολόγος, πρόξενος των ΗΠΑ στην Κρήτη το 1880-81 και λίγο αργότερα ανταποκριτής της βρετανικής TIMES στην Αθήνα. Συμμετείχε, από την πλευρά των ΗΠΑ, στην «κούρσα για τη διεκδίκηση των ανασκαφών της Κνωσού» μαζί με τον Σλήμαν, άγγλους και γάλλους αντιπάλους. Είχε μάλιστα καταφέρει να συνάψει συμφωνία με τον ιδιοκτήτη του οικοπέδου, αλλά δεν κατάφερε να επιτύχει την άδεια ανασκαφής. Το 1886 επισκέπτεται την Τίρυνθα και τις Μυκήνες μαζί με τον αρχαιολόγο F. C. PENROSE, μετέπειτα διευθυντή της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα. Κατέληξαν τότε στο συμπέρασμα ότι ο ταφικός Κύκλος των Μυκηνών και οι τάφοι είναι μεταγενέστεροι της καταστροφής της πόλης το 468 π.Χ. και ότι το ανάκτορο της Τίρυνθας χρονολογείται κατά πάσα πιθανότητα στη βυζαντινή περίοδο. Αυτές οι απόψεις, που προκάλεσαν μεγάλη αίσθηση εκείνη την εποχή, καταρρίφθηκαν στο σύνολό τους από τους Σλήμαν και Dörpfeld σε μια επιστημονική συνάντηση στο Λονδίνο. Η αλήθεια κοινοποιήθηκε στους Times.

42. REINACH S., *op. cit.*, σ. 553.

43. TSOUNTAS Chr., *The Mycenaean Age*, London, 1897, σ. 70-71, 327.

44. *Ibid.*, σ. 71.

45. *Ibid.*, σ. 326. Ο Τσούντας επικαλείται την ομηρική παράδοση και διακρίνει τους Μυκηναίους σε δυο φύλα, τους Αχαιοούς και τους Δαναούς από τη συγχώνευση των οποίων γεννήθηκε η ελληνική φυλή, η οποία στη συνέχεια ανέπτυξε τις τέχνες.

46. Σχετικά με τις αιγυπτιακές επιδράσεις στις τοιχογραφίες της Κνωσού, βλέπε EVANS A., *Report, BSA*, 1900, σ. 13,17, σχετικά με την αρχιτεκτονική, σ. 39-41. Επίσης στο *Report* 1901, σ. 93, ο Έβανς παραλληλίζει το ανάκτορο της Κνωσού «με ένα μεγάλο σύγχρονο ινδικό ανάκτορο γιατί αποτελούσε από μόνο του μια ολόκληρη πόλη». Εύκολα μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι ο αρχαιολόγος ήταν επηρεασμένος από το κλίμα της εποχής, δηλαδή της βρετανικής αποικιοκρατίας στις Ινδίες. *Ibid.*, *Report*, 1902, σ. 14-22.

47. TREUIL R., DARQUE P., POURSAT J.-Cl., TOUCHAIS G., *Οι πολιτισμοί του Αιγαίου*, Αθήνα, 1996, σ. 458-462, 467-471.

48. BERNAL M., *Black Athena*, I: *The fabrication of ancient Greece*, 1785-1985, New Brunswick, 1987, *ibid.*, *Black Athena*, II: *The archaeological and documentary evidence*, New Brunswick 1991.